

یوحنان، جان د. گستره شعر فارسی در انگلستان و امریکا: تاریخ
دویست ساله. ترجمه احمد تمیم‌داری. تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۸۶.
۴۳۰ صفحه، مصور.

**Yohannan, John D.. *Persian Poetry in England and America:
A 200-Year History*. Delmar, N.Y. : Caravan Books, 1977.**

جان دیوید یوحنان در سال ۱۹۱۰ در دیلمان در شمال ایران (استان گیلان) متولد شد. او پس از دفاع از پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «شعر فارسی در انگلستان تا رباعیات فیتزجرالد» از دانشگاه نیویورک فارغ التحصیل شد. سال‌ها به تدریس ادبیات انگلیسی و ادبیات تطبیقی پرداخت و علاقه بسیار به ادبیات شرق داشت. در سال ۱۹۹۷ درگذشت و از او کتاب‌ها و مقالات بسیار برجای مانده است. این کتاب رساله دکتری یوحنان است و خود او نقل می‌کند که همه عمرش را صرف آن کرده و در سال ۱۹۷۷ توسط دانشگاه کلمبیا به چاپ رسیده است. یوحنان در این کتاب به عمق مدنیت و فرهنگ انگلستان و امریکا وارد شده و سپس سعی کرده است تا رگه‌های فکری و پیام‌های بسیار مهم ادبیات فارسی را استخراج و تأثیر آن را در ادبیات این دو کشور بررسی کند. در واقع کتاب مجموعه‌ای است از ۲۰ مقاله مجزا در ۲۰ فصل که هر مبحث جاذبه خود را دارد. فصل‌ها بر حسب موضوع در پنج بخش کلی شامل اقتباس انگلیسی، ویکتوریایی‌ها بر سر دو راهی، سهم امریکایی‌ها، آخرین سال‌های قرن نوزدهم و وفاق ادبی در قرن بیستم و

تنظیم شده است. فصول این کتاب شامل مقالاتی درباره شاعران بزرگی چون امرسون، فون هامر پورگشتال، تیسون و ویلیام جونز است. ویلیام جونز که مأمور انگلستان در هند بود، نخستین کسی است که متون ادبیات ایرانی را در قرن هجده به انگلیسی ترجمه کرده است. مقالاتی هم درباره شاعران کلاسیک ایران از جمله فردوسی و سعدی و خیام و نظامی دارد. در این مقالات سعی شده تا به تأثیری که این شخصیت‌ها بر یکدیگر داشته‌اند توجه شود.

دیباچه کتاب اشاره مختصری به شیوه آشنایی اروپاییان با ایران و ادبیات فارسی می‌کند. این بخش با شرح سفر فرستادگان ایرانی و مبلغان دینی و سفرنامه‌های آنها آغاز می‌شود که بدین طریق بن‌مایه‌های شرقی به ادبیات رنسانس راه می‌یابد. سفر سر آنتونی جنکینسون به ایران و گزارش او موجب ثبت و گسترش اطلاعاتی درباره شرق شده که بازتاب آن را در آثار مارلو و شکسپیر و میلتن می‌یابیم.

بخش اول با نام «اقتباس انگلیسی» به گسترش مطالعات شرق‌شناسی خصوصاً مطالعه زبان و ادبیات فارسی و گسترش آن در اروپا می‌پردازد. در این بخش مقالاتی درباره سر ویلیام جونز، زیباشناسی نئوکلاسیک و زیباشناسی رمانتیک، شاعران رمانتیک خصوصاً بایرون و مور آمده است. مطالعه درباره زبان فارسی در انگلستان تقریباً در اوایل قرن هفدهم پس از بازپس‌گیری قدرت از فرانسویان و استفاده از زبان فارسی و درک فرهنگ اسلامی آغاز شد. آثار متعددی که ویلیام جونز از فردوسی، حافظ، سعدی، خیام و مولوی به انگلیسی ترجمه کرد نویسندگان را در انگلیس تحت تأثیر قرار داد. توجه نشریات در پایان قرن هجدهم و آغاز قرن نوزدهم به فعالیت‌های خاورشناسان موجب شد تا فردوسی و حافظ و سعدی در محافل انگلیسی‌زبان شهرت یابند. هر کدام از شاعران بزرگ کلاسیک ایران در غرب مظهر یک جریان معرفی شدند، مثلاً حافظ از سویی مظهر «رمانتیسم» و از سوی دیگر مظهر «تعالی‌گرایی» به‌شمار می‌رفت. حافظ مهم‌ترین شاعر از نظر تأثیرگذاری در ادبیات انگلستان و امریکا بوده است. سعدی مظهر خردگرایی و آزادی و حکمت و سیاست است. غربی‌ها سعدی را به عنوان ماکیاولی شرق، یعنی در مقام فردی که اصول حکومت‌داری را آموزش می‌دهد، می‌شناسند. فردوسی نیز مظهر ادبیات نئوکلاسیک معرفی می‌شود که تأثیر بسیار در تغییر روحیه مردم اروپا داشته و آنها را از پستی و دودلی و شک نجات داده و روحیه دلیری را در آنها ایجاد کرده است.

در سال‌های پایانی قرن هجدهم، شعر فارسی در انگلستان بیش از پیش رواج می‌یابد، اما اقتباس‌ها از شعر فارسی در این دوران بسیار سطحی است. در این بخش دربارهٔ بایرون، مور و شاعران دیگر دورهٔ رمانتیک بحث می‌شود. در مقالات بخش دوم کتاب، خواننده با تنیسون، ترجمه‌های فیتزجرالد، منظومهٔ سهراب و رستم اثر ماتیو آرنولد، و مروّجان برجستهٔ ادبیات فارسی نظیر ساموئل رابینسون و کاول آشنا می‌شود.

گسترش شرق‌شناسی در اروپا موجب بروز رقابت‌هایی میان آنان در نیمهٔ قرن نوزدهم شد و تأثیری که این مطالعات بر آنها داشته به تفصیل در بخش دوم کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. بهترین نمونهٔ این تأثیر کار فوربس فاکنر، جورج بارو، شعر شرقی منکتون میلنر و ریچارد ترنج بود و نظریات جدید آنها دربارهٔ ادبیات فارسی در دورهٔ ویکتوریا در اینجا مطرح شده است. میلنر در آثار خود در صدد است تا زمینهٔ مشترکی میان اسلام و مسیحیت بیابد. در آثار فاکنر توجه به تصوف ایرانی دیده می‌شود. البته اکراه در پذیرش کامل مفاهیم ادبیات صوفیانهٔ فارسی ویژگی بیشتر نویسندگان دورهٔ ویکتوریا بود. در این بخش ضمن بررسی تأثیر شرق‌شناسی در اروپا و تأثیر این مطالعات بر انگلیسی‌ها، به مروّجان برجستهٔ ادبیات فارسی نظیر ساموئل رابینسون، ادوارد بایلس کاول، رالف والدو امرسن؛ و منظومهٔ سهراب و رستم اثر ماتیو آرنولد توجه شده است. ماتیو آرنولد فارسی نمی‌دانست. با این وصف منظومه‌ای با الهام از داستان رستم و سهراب فردوسی نوشت که شهرت بسیار در میان خوانندگان انگلیسی‌زبان پیدا کرد. چند مقاله در این بخش به تنیسون و واکنش‌های او نسبت به شعر فارسی و ترجمه‌های فیتزجرالد اختصاص دارد.

بخش سوم به سهم امریکایی‌ها در ایجاد فضای فکری و معنوی مناسب برای پرورش و گسترش ادبیات فارسی در امریکا می‌پردازد. این بخش با معرفی نخستین خاورشناسان و اینکه در امریکا نیز همانند اروپا توجه خاص به حافظ شده، آغاز می‌شود. همچنین با اشاره به چاپ داستان‌هایی دربارهٔ حافظ و سعدی در بسیاری از نشریات امریکا نشان می‌دهد که امریکاییان به آنها توجه بسیار داشته‌اند و فضای فکری و معنوی خاصی برای پرورش و گسترش ادبیات فارسی در امریکا وجود داشته است. تأثر امرسن از ادبیات فارسی و روش او که راه را برای لانگ فلو، جیمز راسل لوول و هرمان ملویل هموار کرد، و نیز برخورد لانگ فلو، لوول،

ملویل و لافکادیو هرن با ادبیات فارسی مورد بررسی قرار می‌گیرد. از دو شاعر مهم، گوته و تینسون، و پس از آن دو، ادوارد فیتزجرالد که با اشتیاق فراوان همچون امرسن به ادبیات فارسی پرداخته، یاد شده است.

بخش چهارم به آخرین سال‌های قرن نوزدهم اختصاص دارد. با گسترش شعر فارسی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم به شعرای بزرگ فارسی نظیر حافظ و خیام، و پیام این شعرا به انگلیسی‌ها و امریکایی‌ها توجه بیشتری شده است. در این بخش، نخستین استقبال‌هایی که از رباعیات فیتزجرالد شده، مطرح می‌شود. حافظ و فردوسی و سعدی مهم‌ترین شاعران از نظر میزان تأثیرگذاری در ادبیات انگلستان و امریکا هستند، اما خیام از بیشترین طرفداران برخوردار است و از این نظر جایگاه خاصی دارد. پس از ترجمه رباعیات توسط فیتزجرالد به انگلیسی، گرایشی به نام «مذهب یا آیین رباعیات» در انگلستان ایجاد می‌شود و اینکه شاعری فارسی‌زبان منشأ تشکیل مذهبی خاص در کشور انگلستان شده است در مقاله‌ای مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش پنجم، شهرت شاعران ایرانی در انگلستان و امریکا در قرن بیستم که تحت تأثیر عوامل بسیاری از جمله ادبی، سیاسی، زیباشناختی، فلسفی و اجتماعی بوده‌اند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین در این بخش در باب ماندگاری رباعیات عمر خیام نیز بحث می‌شود. در دهه ۱۹۲۰، محیط مستعدتر و علاقه‌مندتری برای پذیرش رباعیات به وجود می‌آید. در دو جنگ بزرگ جهانی هم پیام‌هایی که در رباعیات وجود دارد بر سر زبان‌ها بوده است. حتی زمانی که «آیین رباعیات» از هم پاشید، شعر خیام همچنان مقاومت کرد و به حیات خود ادامه داد. بخش ششم کتاب اختصاص به کتاب‌شناسی، شعرهای لاتین، و فهرست نام‌ها دارد. کتاب‌شناسی نسبتاً طولانی کتاب برای کمک به تحقیق دانشجویان و پژوهشگران است. مؤلف تلاش کرده است که در هنگام چاپ، کامل‌ترین و روزآمدترین کتاب‌شناسی مربوط به موضوع را ارائه دهد.

در این کتاب در طول دویست سال، از قرن هجدهم تا قرن بیستم، دست کم با دویست تن آشنا می‌شویم که در مقام شاعر، نویسنده، مترجم، نقاد و سیاستمدار از آثار ادب فارسی بهره‌های فکری و عملی فراوان برده‌اند. با بررسی نخستین سفرنامه‌ها، نشریه‌های دوره‌ای، گزارش‌های کمپانی هند شرقی از فعالیت‌های ادبی و زبان‌شناختی این کمپانی، فعالیت‌ها

و پژوهش‌های سیاستمداران دانشمند، آثار منتشرشده شرق‌شناسان انگلیسی و امریکایی و همچنین آثار آن دسته از نویسندگان انگلیسی و امریکایی که خود تحت تأثیر شعر فارسی قرار گرفته‌اند، پی می‌بریم که ترجمه‌های انگلیسی از شعر فارسی چه تأثیری بر نقادان و پژوهشگران و خوانندگان انگلیسی و امریکایی داشته و چه تأثیری در زندگی و ادبیات این دو کشور به جای نهاده است. کارهای شرق‌شناسان در سرنوشت شعر در انگلیس و امریکا تأثیر مستقیمی داشته است. نقش هندوستان را نمی‌توان نادیده گرفت. ویلیام جونز در قرن هجدهم به هند اعزام می‌شود و کم‌وبیش نه زبان شرقی را در آنجا می‌آموزد و آثار متعددی از فردوسی، حافظ، سعدی، خیام و مولوی را به انگلیسی ترجمه می‌کند.

این کتاب گزارشی است از شهرت یافتن شاعران فارسی‌زبان در انگلستان و امریکا. زمانی که فردوسی، حافظ، خیام، نظامی، سعدی جایگاه خود را در فرهنگ انگلیسی یافتند، نه تنها دیدگاه‌های اجتماعی، سیاسی، فلسفی و حتی مذهبی خوانندگان جدید را تحت تأثیر قرار دادند، بلکه معانی نو را به آثار شاعران بزرگی همچون بایرون، تنیسون، ماتیو آرنولد، و رالف والدو امرسن منتقل ساختند.

ویدا بزرگ‌چمی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی